

Med absolut språkligt gehör. Om Bodil Malmsten.

Karin Nykvist i Lyrikvännen 2017 (1)

Bodil Malmsten måste ha skrivit nästan oavbrutet: hennes produktion är enorm. Hon rörde sig dessutom fritt mellan genrerna, började som barnboksförfattare och övergick till poesin, fortsatte mot dramatik, tidningstexter av flera slag, skrev noveller, romaner, bloggade och gav ut essäböcker. Och hon hade nästan tio tusen följare på Twitter när hon dog. Ändå var poesin hennes främsta uttrycksmedel. Poesi var nämligen vad hon sysslade med vad hon än skrev. I alla sorters texter uppvisar hon en formmedvetenhet och en lyhördhet, ett slags poetiskt gehör, som gör att man får allra mest ut av att läsa henne om man närmar sig hennes texter som poesiläsare.

Men början gick i sakta mak. Efter barnboken *Ludvig åker* och barntv i början av sjuttioalet blev Bodil Malmsten Bonnierpoet med samlingen *Dvärgen Gustaf* 1977. Då är hon över trettio och har en dotter på tio år – en ovanlig situation för en poetdebutant. Detta verkar hon också vara medveten om i den långa dikten ”När jag fick pris av dvärgen Gustaf”:

Jag hör allt:
”...närmar sig visst sjutton vissnad
Var det trettitvå Förbrukad?
Milton har lost sitt program (...)

Oddsens är kanske emot henne. Men de förskräcker ej. Debuten *Dvärgen Gustaf* framstår som närmast oundviklig. Den inledande dikten avslutas med en syftesdeklaration:

Jag har börjat med ord
Erkänner äntligen
Jag ska bli bäst i världen
Skriver i snön
på trottoarer
och kajer.

”Erkänner äntligen” ger raderna en förlösande ton: vad är mer okvinnligt, mer förbjudet än att säga att man vill bli bäst i världen? Inte ens den unge Zlatan fick ostraffat säga så några decennier senare. Men så detta: att skriva överallt, hela tiden. Ett slags kombination av fokusering och brist på ängslan som gjorde ramar och konventioner överflödiga. Nästan fyrtio år senare löd en av hennes allra sista tweets så här:

Mig stoppar ni inte så lätt.
Jag vill helt lugnt påpeka några saker –
vare sig jag ljuger
eller har rätt.

Det kunde varit Malmstens egna ord, men det är Majakovskijs, hämtade från hans kanske mest kända dikt, ”Ett moln i byxor”. Jag förstår dock att Malmsten fastnade för dem. Just ostoppbarheten fanns hela tiden hos henne, och den bad inte om ursäkt för sig, låtsades inte om någon eventuell ängslan. Redan i första samlingens första dikt deklarerar diktens jag

trotsigt att hon äger ”nitton McBain”, och diktsamlingen rymmer sedan hänvisningar till både ABBA, barnramsor och discodrottningen Tina Charles. Men också till Milton och Wivallius.

Och detta breda register, där litteraturhistoriens allra mest kanoniserade namn och texter samsas med triviala varunamn och namn på hollywoodrullar visar på en vägran att förhålla sig till en förväntad smak, att hålla sig till den smala, ärofyllda vägen som kommer att förbli författarskapet igenom. Det är Lindegren och Ekelöf, Åkesson och barnvisa utan någon som helst inbördes ordning eller hierarki, i en intertextuell mosaik av uppenbara citat och halvdolda lån som bara är Malmsten. Den breda beläsenheten lyser igenom i hennes dikter, men den vilar fjäderlätt i dem, allra oftast som nästan dolda citat, små blinkningar till de många som gått före henne och som är helt och hållet levande i hennes dikt. Beckett är en av hjältarna, Dostojevskij en annan, och Bruce Springsteen en tredje. Denna totala fördomsfrihet är också tecken på något som jag tror många uppskattar: bristen på ängslan. Och det kostade. I standardverket Sveriges litteraturhistoria från 1985 omnämns hon i en bildtext, där hennes poesi beskrivs som ”charmig”.

Frejdigheten till trots – det var ingen glad och käck dikt som Malmsten skrev. Trots att särskilt de tidigare diktsamlingarna rymmer både humor och satir är de också fulla av mörker och gestaltar upplevelser av sorg, djup ensamhet och raseri. I de två inledande diktsamlingarna, *Dvärgen Gustaf* och *Damen, det brinner!*, döljer Malmsten delvis de mörka ämnena – ensamhet, övergivenhet, svek, självförakt – med hjälp av dråpliga rimflätor, groteskerier och ett väldigt tempo. Men redan här visar hon sin exakta känsla för ordens valörer, för assonansernas och de skenbara nödrimmens möjligheter. I *Damen, det brinner* sitter en övergiven kvinna vid ett fönster och försöker ta sig samman. Humorn, rimmen och en trokérytm som närmar sig barnramsans blir en skarp kontrast till kvinnans närmast outhärdliga inre mörker:

Fummelt dunkelt
hjärterkungen
finns inte och mörkret strömmar
ur den grop där klockan hotar –
tick & tack för den

ett gökur
inte schweiziskt ens
från Epat –
det blev nedlagt

Hon har ärvt den efter fader
Den var allt
hon fick
och spadern

Ko-ko säger den ko-ko

Sen försvann han
hennes pappa
och blev borta i ett inland
kallt som Finland

I hans hand fanns hjärteresset
sönderpressat

Just tecknet & återkommer ofta i dikterna – ett tecken som ger intryck av att dikterna skrivits hastigt och ger dem ett lite vanvördigt intryck: se här, förkortningar och genvägar funkar alldeles utmärkt även i Poesin! Samtidigt skapar det ett intertextuellt band bakåt i tiden, då sådant här ofta förekom, Bellman var till exempel en flitig användare av &.

Den kvartett hon publicerade mellan 1989 och 1993 hör till det allra bästa i hela hennes författarskap, och ska man bara läsa något av Malmsten menar jag att det är dessa tajta, starka samlingar: *Nåd och onåd*, *Nefertiti i Berlin*, *Landet utan lov* och *inte med den eld jag har nu*. Här vågar Malmsten låta mörkret och tyngden breda ut sig på ett annat sätt än i de tidigare diktsamlingarna, och hon vågar dröja längre vid de svåra frågor som hela tiden funnits med i dikterna: den djupa existentiella ensamheten som inte ens föräldraskapet kan övervinna, döden som väntar, otillräckligheten. Och ibland också det fula och traditionellt så okvinnliga raseriet.

I *Nåd och onåd* introduceras en biblisk ton som inte varit så synlig tidigare. Texten närmar sig nästan mässans – men den lånar också från Strindbergs *Drömspel*. Och tron gäller det mänskliga snarare än det gudomliga. Med tydliga blinkningar till bibeltext och mässans liturgi riktas blicken mot människans belägenhet i en kapitalistisk värld, hennes förmåga och undfallenhet att göra gott: ”Svara mig då människa /.../ Hör vår bön”, läser vi och minns om kyrkans förbön. Dikten om den fågellika damen som letar billiga priser i snabbköpet minner både om Johannesevangeliets ”Se människan” och om det ställe i Matteusevangeliet där Jesus påpekar för sina lärjungar att allt de gjort mot de allra minsta har de gjort mot honom.

SE
den magra damen som går pickande på stället
lik en sädesärla vimpsigt vippig
 tufsig silkeshatt på sniskan
fjädern bruten
fjädern av
medhavd papperskasse utnött
dödstrött

Också här följer humorn med: dikten slutar med att den magra damen liksom överstar, grevar, änkor, fondrevisorer, ja, ”liksom alla dessa mina minsta före detta” före henne skriker ”Se det gula priset!”

Diktsamlingens motto, från Dostojevskijs *Idioten*, anger riktningen: människan må vara dum, men hon har möjlighet att vara nästan komiskt god:

...Men jag känner er
ni är en god människa
vi är alla
nästan komiskt goda människor

Och det humanistiska credo som formuleras i dikten rabblas krampaktigt fram av ”idioter”:

JAG TROR

att innerst inne finns det något gott i
varje människa
att någonting kan alltid ändras till
det bättre och
att nån sorts rättvisa måste det finnas och
att allt ska ordna upp sig till det bästa
om man bara håller ut
att man kan amma adoptivbarn
att den blomstertid nu kommer
tror jag tror jag tror

Här finns klyschorna – ”nån sorts rättvis måste det finnas” – men de kan inte helt skyla över den tro på människan och den människokärlek som dikten rymmer. Och diktsamlingen är heltigenom inkluderande:

VEM HAR INTE varit i ett köpcenter –
en Galleria City Ringen Söder Fältöversten
Övestermalm och Nordstan Göteborg Krämaren
Örebro och Kärnan Östersund – centrum
medelsverige vid den tiden det beger sig
just nu – vem har inte?

Alla

Denna folkhemsdikt – präglad både av trygghet, tristess och av lurande panik – återkommer i *Landet utan lov* 1991. Men här är läget uppskruvat och självmordstankarna måste ständigt motas bort.

Att ta livet av sig är att straffa
fel person

Arkebusera allt
i mina namn

Faxa mig ett nytt liv mamma
No one here gets out alive

Orden ”en vanlig dag” återkommer dussintals gånger i den ganska korta samlingen, och den både inleder och avslutar den. Däremellan finns vardagens grå rutiner, de många varumärken – MTV Levis Dux Scandic – och tomma slogans – just do it, quality never goes out of style – som invaderar våra liv. Alltihop till ett soundtrack av ABBA, Lennon, The Clash och många flera, och till TV-serier som Twin Peaks och Familjen Ashton.

En vanlig dag
Man stiger upp betalar skatten badar undulaten
Står ut med disken matar palmen barnen
Arbetar på sin relation till partnern
Går till bankomaten
En vanlig dag

Mellan dessa båda skildringar av ett genomkallt Sverige hade Malmsten publicerat *Nefertiti i Berlin* 1990. Och här är hon allra bäst. I diktsamlingen blir den så kallade Familjefrisen i Ägyptisches Museum i Berlin utgångspunkt för en tätt sammanhållen diktsvit om moderskärlek och moderssorg. Diktens jag speglar sig i frisens Nefertiti och låter moderns sega kärlek bli både tidlös, evig och fåfång, där tiden är alla mödrars fiende: barnet blir vuxet och sliter sig loss, sen kommer döden. Den vittrande tretusenåriga frisen söker trotsa tiden, men både Nefertiti, hennes kärlek och hennes älskade barn är borta. Allt som vi trodde alltid skulle finnas försvinner. De river till och med den förhatliga muren. Den långa dikten ”Spegelvägg” rör sig från Nefertiti som betraktar dottern Maktetaton till diktens jag som motvilligt både vill se den vuxna dotterns frihet och för evigt binda henne till sig. Den egyptiska skrivaren och poeten på plats på museet flyter ihop i önskan att föreviga kärleken till barnet, samhörigheten med det. Och i sista dikten är det dikten och skrivandet som pekar mot förlösning och tröst.

Det grönskade kring mig
Jag skrev det
så gjorde jag när jag levde

Katten lekte med garnet
Barnet

En skrivare skriver sitt ord
ordet mor barn far jord
ny diskett
sand ägretthäger vit
pulsåder lotusknopp svart malakit
En skrivare skriver
 låt bli mit
 låt bli

En skrivare skriver
 att bli

Kanske kan det gå att leva trots tidens flykt, ofrånkomliga förluster och alltings ständiga förändring.

Förlusten blev också ämnet för Malmstens sista diktsamling, *Detta är hjärtat* från 2015. ”För hjärtat är livet enkelt: det slår så länge det kan.” Så inledde Karl Ove Knausgård sin *Min kamp* 2009, och även om han inte nämns finns han nog med bakom raderna i dikten som utgår från hjärtat som ting: ”*Hjärtat är en muskel något större än en knuten hand*” och sedan övergår till att på ett närmast outhärdligt klarsynt sätt utforska den sorg när denna muskel slutar att fungera. Dynamiken i diktsamlingen får ytterligare energi av att hjärtat är både biologi och tungt laddad symbol: det är muskeln som pumpar runt blodet i kroppen men det är samtidigt platsen för sorgen och kärleken. I någon dikt handlar det om det bokstavliga hjärtat:

Varje år ska hjärtat slå ungefär 30 miljoner gånger

Men så slå då!
Slå

Slå
Slå

I någon annan är hjärtat en metafor, och dikten vrider om en av de allra mest slitna bilderna i vår kultur:

Vad det gör ont

Hur ont?
På en skala från ett till tio
Hur ont gör det?
Hur ont har du
nu?

(...)

Mitt hjärta brister
Vad det gör ont

Även om tonen är långt innerligare än i det lyriska författarskapets inledning, där jaget var en loppa på dvärgen Gustafs cirkus, finns formsäkerheten och den intertextuella leken kvar: här ekar de vanligaste begravningsannonsernas verser, Edgar Allen Poe såväl som Lina Sandell. Vålförtjänt blev diktsamlingen också något av en litterär sensation. Efter flera loggböcker från Finistère påminde Malmsten oss om att hon mer än något annat var poet.

Ständigt skrivande, ständigt läsande. Och ständigt reviderande, i arbete. Så tänker jag mig Bodil Malmsten. I boken *Så gör jag* finns några rader som – återigen med humor – sammanfattar hennes syn på det egna skrivandet – eller kanske snarare en önskan om hur det borde vara. Umgänget med böckerna, med orden, är värdefullt i sig, tänker jag när jag läser dem, det vi kallar kvalitetstänkande är kanske bara ett destruktivt sätt att betrakta umgänget utifrån, att objektifiera det och påtvinga det en onödig, dömande blick.

Gör din egen nöjdhetsskala.
Nej, förresten, gör inte det.
Var nöjd över det som blev gjort, gradera inte.

Kanske finns här en nyckel till den skaparlusta och den oförtröttliga produktivitet som gav oss Bodil Malmstens poesi.